

Светосавски храм на Врачару и ново манихејство

У овим нашим данима разговора о убрзанијем развоју наших прадова потребно је несумњиво обратити пажњу на она драгоцена искуства која су већ стечена у друштвима која обично описујемо као „развијенија“, али у којима често чујемо жалбе и то до те мере, као на пример, што је то учинио и сам Бергсон, сагледајући неке зле последице савремене техничке цивилизације, и узвиком — зашто смо журили да све ово измислимо када нам прети. Уколико смо ми стицајем околности нешто задоцнили, и сада журимо да то достигнумо, сасвим је благодетно искуство других и ових узвика, запажања да их усвојимо а да при томе ни најмање не успоравамо свој развој. Осврнимо се овде опет на нека од тих запажања, која несумњиво могу да буду од великог значаја као опомена. Истина, не мислимо да кажемо да то већ није познато, али потребно је због журбе, која је код нас заиста оправдана, истину увек имати испред себе, или увек се на њу опомињати.

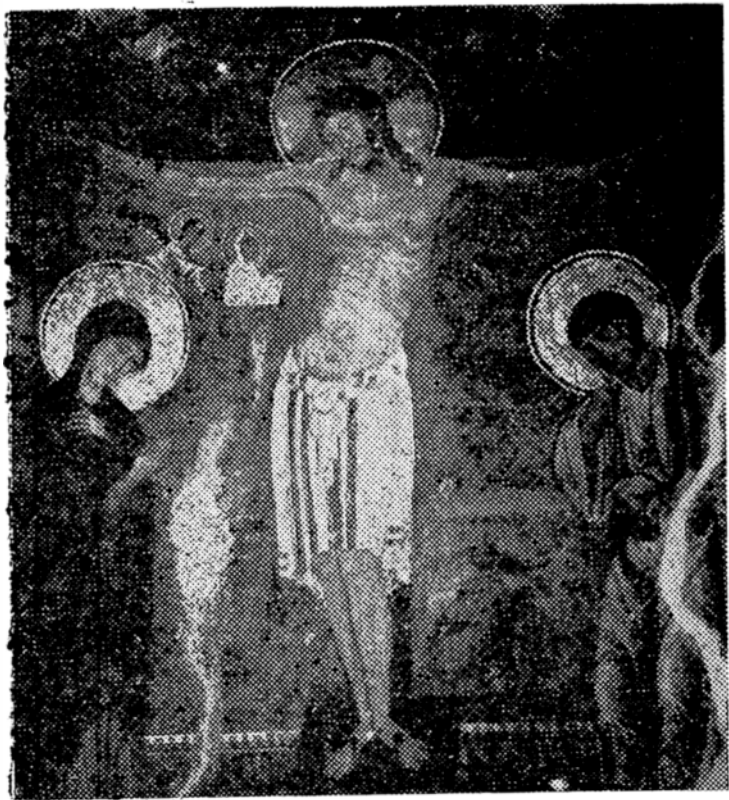
Узмимо у разматрање далеко дубље чињеницу да са развојем модерних прадова све више и више се изражава подозрење о штетном утицају модерне архитектуре на психу човека. Подозрева се на првом месту то колико су данас наши архитекте способни да створе зграде или групе зграда које би у целини деловале као једно потпуно, интеприрано, дело уметности. На пример, опомиње нас проф. Миша Бланк, преко једног великог светског дневног листа, да се утицај модерне архитектуре преко најбољих својих примерака одражава у човеку и на тај начин

што га чини анонимним. Достојанство личности несумњиво да не подноси анонимност. Ми осећамо да нас на ово опомиње и овај обазриви погледателач нашег модерног живота. Јер, ми, он наглашава, кроз ту анонимност губимо онај нама свима потребан „органски хуманизам“ у граду или месту где живимо“. Једино остаје да оно задовољство „математичке елеганције“ која лежи у новој архитектури замени нам или надокнади тај свима потребан „органиски хуманизам“.

Професор Блек се залаже за хуманизацију опромених савремених кула-грађевина не само постављањем у њихова подножја дрвећа или фонтана већ и уграђивања у модерну архитектуру, у зидове зграда и блокова, дела уметности, на првом месту скулптура. Проф. Блек се плаши да су ове чињенице модерни архитекти врло мало свесни. Јер зграда „сама по себи није довољна као дело уметности“. Блек се осврће на један рад познатог скулптора Јакова Епштајна, као изврстан пример како дивно може да делује једна скулптура за одуховљење зграде. Он овде мисли на Епштајнову „Богородицу са Спаситељем“ на блоку једне зграде у Лондону. Пример, који треба следовати, како налази Блек. Због тога он захтева да архитекте у свом пројектовању остављају довољно простора на зградама у које би се могле да уграде и дела уметности. То морамо чинити вели овај забринут човек за будућност модерног човека у модерном граду. Иначе, проф. Блек, закључује, живот по нашим

градовима и местима где живимо може постати место море и досаде.

Несумњиво да је ово од првокласног значаја или опомена и за нас, или за све оне градове који се данас урбанизују, развијају, и то углавном са „архитектуром“ која једино што

РАСПЕЋЕ, фреска из ман Студенице

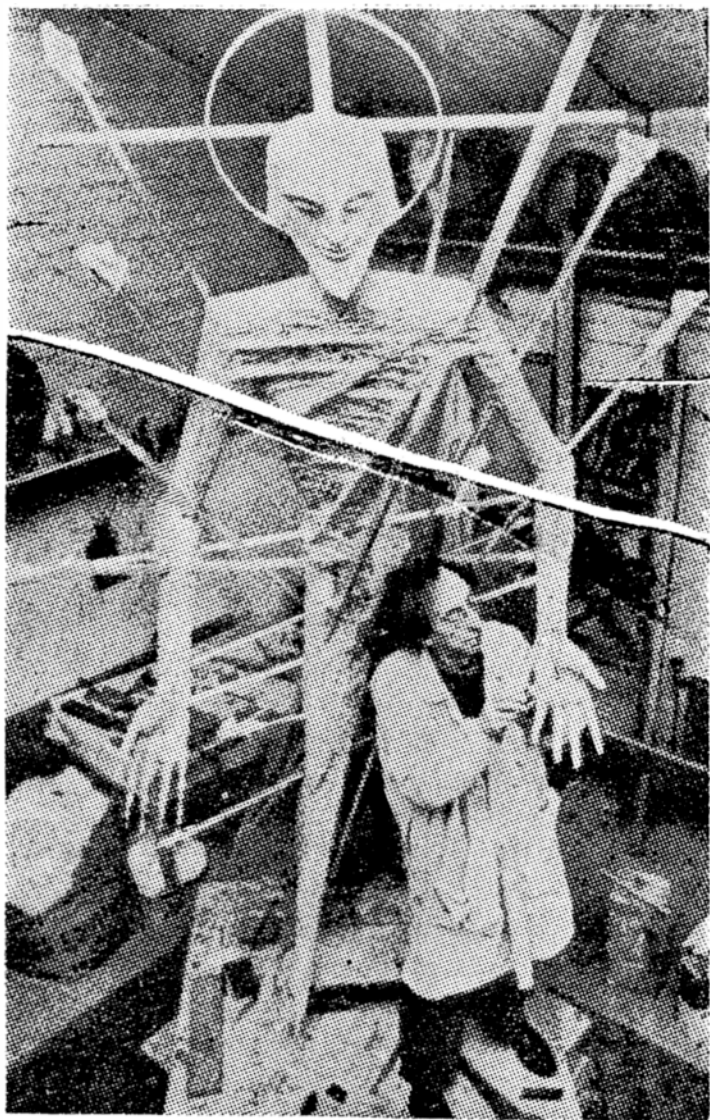
у нама изазива јесте „математичка елеганција“, али, као што смо чули и опомену, и осећање анонимности, што значи губљења овоје личности, а личност, није потребно да кажемо, представља нашу прву вредност, јер сву борбу коју водимо водимо за могућност да сви заједно, кроз једно хумано општење, омогућимо или помогнемо једни друге да је сачувамо и што потпуније развијемо.

Међутим, све ово није ништа ново. Ми то само обнављамо као опомену. Знало се за све ово кроз историју, кроз искуство изградње градова и насеља. Широм света од вајкада, могли бисмо да кажемо, храмови, и као уметничка дела, одуховљавали су град, његов изглед, али и на првом месту „унутрашњи развој човека“. Били су са својим архитектонским облицима, скулптуралним декорацијама, заиста средства одуховљења насеља. То нам се искуство намеће и данас: јер ова дела уметности, храмови, најуспелија су средства за ову борбу против „анонимности“ у коју човек непрекидно упада, а из које увек тежи да се извуче, јер опет по самом устројству лепоте своје привреде њу тешко подноси. Анонимност је неприродно осећање, као и једностраност или једноличност наше око-

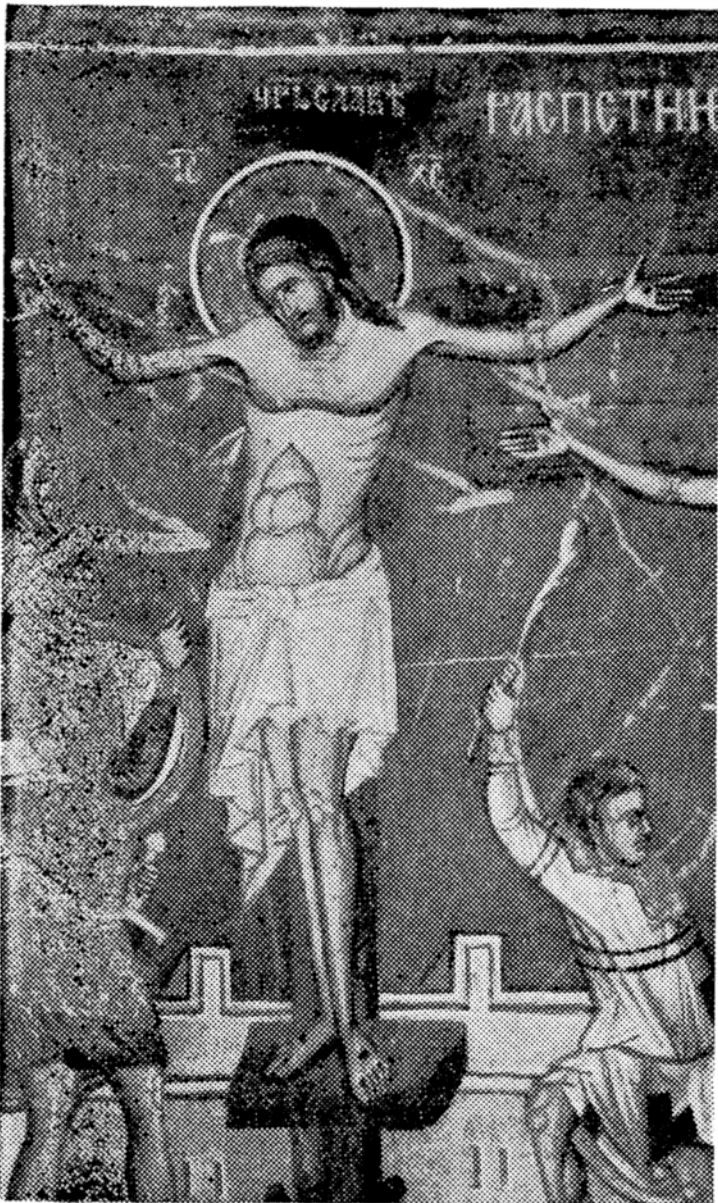
лине. Храмови су увек били нека врста психолошких центара свих градова, насеља или села. Увек су били симболи истинитог хуманизма, са трајним вредностима које увек опомињу своје грађане на вредност живота, али и на његову реалност, осмишљеност, односно вредност појаве, уз сву његову лепоту.

Монументални храм Св. Саве на Врачару у стилу наше средњовековне архитектуре, уз потребну модернизацију како је већ дивно замисљен, заиста ће бити украс града, али и више од тога — средство за отклањање оних опасности у које нас може да уведе нов начин живота у околини нове архитектуре у чији хуманизам, лепоту светлости и хигијене, нико не сумња, али која својом економичношћу и функционалношћу може и да нас превари и да својом једноличношћу, баш због цене практичности, доведе у питање човекову потребу за сасвим пуном његовом хомогеношћу са својом околином, у којој би развијао своју личност према унутрашњој потреби, а не да се губи у анонимности.

Не само по градовима већ и по селима, или свим оним малим насе-

Тема РАСПЕЋА је предмет великог интересовања модерних уметника...

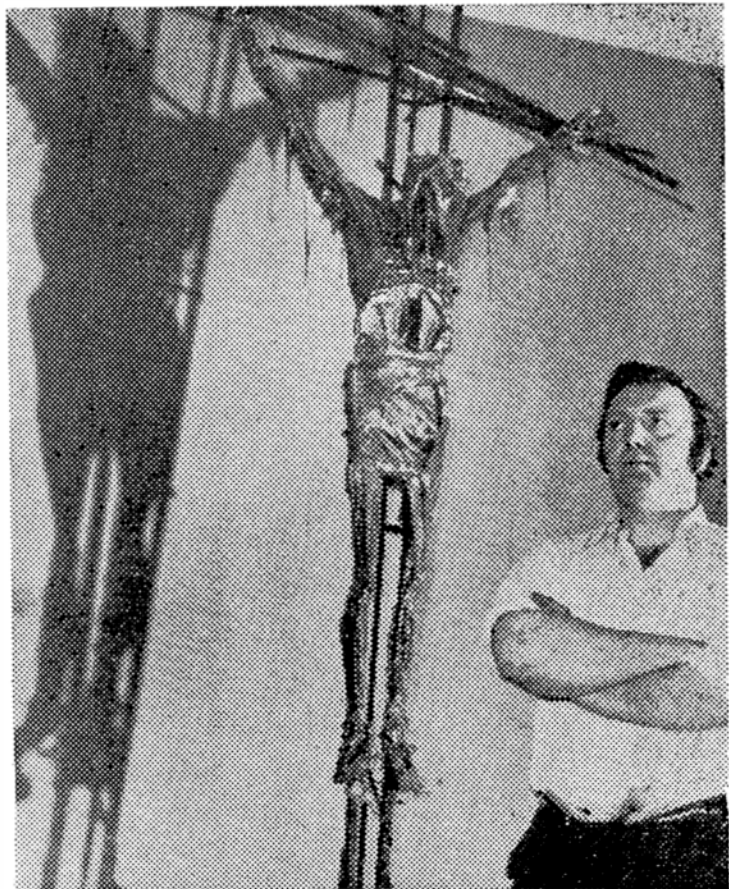
РАСПЕЋЕ, фреска из ман. Дечана

љима, наши су храмови увек имали и ту велику улогу да тако делују на своје градитеље — топло и хумано, спашавајући, заиста, од мучне једноличности која увек прети човековом раду и напору у савлађивању његових животних потреба. Наравно није овде само реч о молитви, већ и о свему ономе што се рађало око ових храмова. Уз духовну музику, на пример, развија се и световна; јер су свете молитве у овим храмовима одмах пратиле и игре и музика и за радост уопште.

Огромно искуство у том погледу ми дугујемо свим песницима и уметницима, као и оним инжењерима и архитектама који су то осећали и скретали пажњу друштву у свом времену на све могуће и зле последице урбаног живота. Тако смо и долазили и до заиста величанствених храмова као украса градова широм света. Када нам недавно преминули совјетски песник и познати писац значајног књижевног дела, Пастернак, носилац највећих међународних награда за уметност, оставља као своју

велику поруку, као израз свога великог животног искуства, поруку да је живот, вредан живљења само ако се сав претвара у уметност, ако се све у њему што се ради ради са укусом усавршавања, а што води таквом животу у друштву у којем би сваки човек био, или могао да буде, песник, уметник. Човек то треба да буде. То нам Пастернак изрично напомиње. Није потребно да кажемо да је Црква већ вековима следовала ово искуство, и да га је овај песник у ствари могао да открије у Цркви, што је он и учинио. Јер се овај изврсни руски књижевник и у свом песничком делу често освртао на црквену поезију, остављајући у свом тестаменту и своју последњу жељу да буде сахрањен на сеоском гробљу поред мале сеоске црквице уз чин опела свога православног свештеника.

Ово је само једно од значајнијих од низа искустава великих људи нашег напретка. Израз је и једног великог песника нашег доба, његове тежње да саопшти своје велико искуство душе у компликованим проблемима модерног доба, а којим нарочито обилује

... у њега уносе необично много атмосферу духовног расположења и проблематике урбанизованог, грађанизованог, грађанина модерног друштва, али и са финим уметничким позивом на размишљање о значају овог Великог хришћанског симбола и у нашем времену.

и његово совјетско друштво, јер се питања о смислу добра, лепоте развоја, уз сав потребан нагласак на економском развоју ни у овом друштву нису престала да постављају.

Други један песник, носилац, такође великих и највећих међународних награда за уметност, поезију, В. Х. Оден, који за разлику од свог совјетског колеге, живи у западном делу Европе, саопштава нам веома слично искуство, кроз своје такође веома оштро запажање услова живота у модерно урбанизованом граду. Он такође на то хришћански реагује, и то веома хришћански. На првом месту се и овај велики песник жали како у овом нашем савременом индустријском друштву можемо да видимо и чујемо толико много и апресивно ружног и наглашене баналности да је тешко за једног уметника а да у својој машти не види овај свет и према манихејској слици, свет пун злих сила, обитавиште демона, свет крајње профан. Јер ма колико песник опомиње себе да је овај свет творевина Божја, да се у њему налази добро, он не може а да не осећа извесно гађење према низу појава у њему.

Споменули смо узгредно изјаве само ова два велика песника нашег времена, и опажање једног професора, јер песници, као што знамо више виде и више чују, осетљивији су и боље запажају и зло и добро. Ми можда свет толико разореног и не видимо. Истина, можда и песници мисле да он и није толико разорен али да до тога може да дође; они осећају да је можда на помолу обнова манихејске јереси која је била једна од необично снажно развијених јереси у време када се Црква утврђивала међу људима. У сваком случају, несумњиво, да се морамо сложити са свим песницима и уметницима који виде да је, наш модеран свет постао веома, веома, компликован и да жалимо, често, за оним сиромашнијим, али можда и мање компликованијим временом. Извесни песници, уметници или књижевни критичари, баш то и жале и своје молбе упућују за могућност „да живимо и делимо у „нашем компликованом друштву“ на онај начин на који су и наши преци живели и делали у свом много једноставнијем друштву, али много слободније и много лакше. Јер су свој живот налазили осмишљенијим и онда таквим који више задовољава, док га ми налазимо само „да смо сигурни да он по-

стоји“. Када нас и на ово опомиње песник Оден, он онда тражи као услов да и ми дођемо „до осмишљенијег живота“ кроз повратак оној философији која није „хладна и рационална, већ која „оправдава постојање цивилизације, њених предности, да свет видимо као целину, али и све у њему“.

Опомиње нас према томе овај песник да смо пред временима манихејског песимизма. Овај је песимизам у виду разних јереси, чије је корен увек био један — манихејска јерес — харао Европом уз епидемије „црне куге“, нечег пред чим је средњовековни човек био немоћан. Наравно, ми не осећамо више ту опасност. Али, ако није реч о нечем што нас непосредно опомиње на њу, ми можда не осећамо да она може да има неки други облик, неког тешког рата, или каквих других врста немира, који узнемиравају наш мир и развој. Због тога нико опет не би желео да се врати у та времена. Али морамо се опомињати искуством са којима су она и савладана. Заиста, ми не осећамо непосредну опасност „манихејског“ посмртрања или усвајања овог света као „боравишта демона“, али није за одбацивање опомена великих сензибилнијих, песника са оштрим оком да запазе оно што ми можда не осећамо или немамо око или ухо за то.

Овде нам опет помаже искуство Цркве, на које се и ослањају ови велики песници, које смо споменули. Црква се заиста у своје време борила против манихејског песимизма зидањем храмова, васпитањем за рад и активност, за борбен став пред животом и људском несавршеношћу. Али је уз то и инспирирала уметност као израз радости у усвајању живота. Резултат те активности или тог борбеног расположења против несавршенства несумњиво да је и сама данашња наша наука.

Манихејство у својим разним областима, код нас као богомили, кроз средњи век показивало се деструктивно са својим погледима по организацију друштва, нарочито са својим дефетизмом пред реалношћу живота и борбе за усавршавањем. Коначно то је био један нихилизам своје врсте са учењем о „злом богу“, или злу уопште. Средњовековно друштво је савладало ову јерес, и омогућило напредак. Символ тога су заиста и величанствени храмови широм света који сведоче о оптимизму и лепоти живота, његовој осмишљено-

сти, његовој борби за смислом у ово-
земаљским условима живота кроз
љубав према њему и поверење кроз
веру у друти који се очекивао. То је
једно искуство; и ако се сличне тен-
денције појављују, погледи, манихеј-
ске врсте, како каже велики хриш-
ћански песник нашег времена Оден,
где се живот у модерном индустриј-
ском друштву уз сав свој напредак
појављује у неком „злу“, које овај
песник, песничким метафорама, на-
равно, упоређује са безсмислом „хр-
пе опушака од цигарета“ или „тоале-
том у коме нема воде“. Наравно то
стање зла, сасвим је далеко од нас и
нико и није у могућности да ту опо-
мену „бесмисла“ интимније усвоји.
поготову код нас када смо у свом
племенитом залету изградње свог
друштва у овом времену учинили
свој живот заиста осмишљеним и пу-
ним радошћу рада. Али искуство је
овог хришћанског песника велико,
његове песничке визије иначе опоми-
њу, па због тога искуство средњег
века у борби са несавршеношћу и у
трагању за осмишљеношћу, што је

нашло и израз у храмовима широм
средњевековних градова и села, а и
највише по великим метрополама у
величанственим зградама — катедра-
лама. Уз нашу изградњу онда наше
залагање за изградњом храма на Вра-
чару, посвећено оном сину нашег на-
рода који је са највећим реализмом
подузео цивилизаторски рад код нас,
и у чему је успео, толико да ми као
народ дугујемо му живот а цело чо-
вечанство оним прилозима које смо
ми приложили светској култури
кроз нашу средњевековну борбу, би-
ло као граничари Европе или кроз
дела наших научника или уметника.
Тај храм, храм Св. Сави на Врачару
био би и симбол захвалности не само
нас, већ и целог савременог култур-
ног света, који је непрестано у борби
за осмишљеност свога рада, или у
борби против овог или оног облика
манихејског става према животу,
том који се састоји у повлачењу пред
несавршеношћу, пред „демонима“. Св.
Сава нас је учио насупрот томе раду
и активности, кроз шта смо лагано
и откривали и осмишљеност живота.